

Леонід Геннадійович Олійник,
магістр психології,
співзасновник Київської Академії Козацтва,
керівник проекту «Козацька Світлиця»,
м. Київ

УДК 159.9.018

КОЗАК ОЧИМА ДИТИНИ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Продолжая серию публикаций на тему «Казак глазами современника», автор статьи предлагает исследование уровня осведомленности и информированности о казачестве и его этнокультурном наследии среди разных возрастных групп респондентов. Акцентируется внимание на целесообразности популяризации казацкого наследия среди детей среднего школьного возраста.

Ключевые слова: казацкое наследие, целесообразность популяризации, дети среднего школьного возраста, генетическая память, научно-просветительская деятельность.

Continuing the series of publications on the topic "Our Contemporary' View of the Cossack", the authors of the article continue to study the level of awareness of Cossacks and its ethno-cultural heritage among different groups of respondents. The authors emphasize the appropriateness of popularization of the Cossack heritage among children of secondary school age.

Key words: Cossack heritage, appropriateness of popularization, children of secondary school age, genetic memory, scientific and outreach activities.

Історія виникнення українського козацтва – це одна з яскравих сторінок історії України. Ми вважаємо, що кожному мешканцю України, потенційному козацькому нащадку, необхідно мати більш детальне уявлення про історію феномену козацтва [3]. Козацька етнокультура була багатогранною та самобутньою і залишила для своїх нащадків, значний етнокультурний та духовний спадок, що з плином часу увійшов до культурно-духовного життя сучасної української нації як складова частина. Козацтво акумулювало значний духовний досвід XVII–XVIII ст., залишивши в культурній свідомості нашого народу глибокий слід [1]. Козацтво – це стан душі, втілення споконвічної мрії людства про волю, свободу, рівність та братерство. Для сучасних українців – це історичний феномен, що виник та існував як зародок і провісник демократичного суспільства на наших сьогоднішніх теренах. Вибрації саме нашої, української, землі створили цей феномен [3].

Наша стаття є продовженням серії публікацій з циклу «Козак очима нашого сучасника», що започатковано в журналі № 2 [4]. Завдяки опитувальнику було виявлено цікаві результати, що спонукало нас провести дослідження поняття козацької спадщини та ставлення до неї серед респондентів різних вікових груп.

Отримані результати цього дослідження серед дорослих дають змогу говорити про середній рівень загального уявлення щодо досліджуваного питання та

поверховий характер знань, однак відповіді на інші питання підтверджують правильність обраного напрямку в поширенні козацької спадщини та високий рівень зацікавленості як в отриманні науково-популярних знань щодо козацької тематики, так і в проведенні вільного часу в козацькому етнокультурному просторі: з просвітницькою метою [5], для розширення кола міжособистісного спілкування [6]. Відповіді респондентів засвідчують їх тяжіння до того, що їм близько генетично (через генетичну пам'ять) – до козацької спадщини, культурно-духовних надбань, козацьких традицій, до козацького духу та інформації про козацтво в цілому.

Якщо говорити про дітей, зокрема про дітей молодшого шкільного віку 8–10 років [8], то результати дослідження ступеня обізнаності щодо козацької доби як серед дітей, так і серед дорослих дещо схожі, хоча і мають певні особливості. Більшість дітей сприймає козака як казковий герой, що викликає позитивні почуття, який справно воює, танцює «гопак» та вірить в Бога. Важливо, що майже всі діти у співбесіді під час опитування зазначали, що основним джерелом їх знань про козацтво є не навчальний заклад і батьки, а саме мультфільми. Як і в дорослих, наявний рівень більш поглиблених знань залишає бажати кращого, а про відвідини музеїв козацької слави та побуту годі й говорити. Разом з тим, інтерес дітей до своїх

історичних коренів неабиякий і, навіть, такі маленькі діти пам'ятають одяг козаків, яскравий та барвистий. Отже, генетична пам'ять та яскравість феномену козацтва для дітей однозначно визначає їх бажання до активної участі в етнокультурних заходах дитячих козацьких клубів, адже людині з дитинства бажано бути в певній етнокультурній спільноті. Це важливо для свідомої національної самоідентифікації, відчуття єдиної родини людей, які живуть на теренах рідної землі [8].

Результати дослідження як серед дорослих, так і серед дітей, у загальних рисах є схожими. На сьогодні наявних знань недостатньо, але (дорослим і дітям) цікаво дізнаватися більше за цією тематикою. За наявності найменших можливостей обидві категорії респондентів готові та зацікавлені відвідувати різні пізнавальні, культурні та науково-просвітницькі заходи за козацькою тематикою, що свідчить про тяжіння до того, що їм генетично близько (козацька спадщина, традиції, культурно-духовні надбання).

Автори та провідні наукові спеціалісти Київської Академії Козацтва вирішили не зупинятися на досягнутому і провести черговий етап вищезгаданого дослідження серед дітей середнього шкільного віку (11–14 років включно). Для того, щоб говорити про це більш детально, розглянемо вікові психофізіологічні особливості світосприйняття та здатності до засвоєння нової інформації дитиною середнього шкільного віку.

Середній шкільний вік (від 11–12 до 14 років) – це перехідний етап від дитинства до юності [10]. Цей вік співпадає з навчанням у 5–8 класах, що характеризується глибокою перебудовою всього організму. *Психофізіологічні особливості* передбачають подальший фізичний та психофізичний розвиток, активний розвиток головного мозку, нестійкість розумової працездатності, підвищену стомлюваність, нервово-психічну вразливість, нездатність до тривалого зосередження, збудливість, емоційність, розвиток словесно-логічного мислення, вміння розмірковувати. Окрім того, *пізнавальна діяльність*, як і раніше, є *провідною*, з'являється новий вид навчального мотиву – *мотив самоосвіти*, представлений в активному інтересі до додаткових джерел знань, де на перше місце виходить потреба розуміння сенсу навчання «для себе».

Основними *психологічними особливостями* цього віку є:

- *вибірковість уваги та швидке переключення уваги*, коли підлітку краще вирішувати більш складні та творчі завдання, але буває складно зосередитися на простих задачах;

- *критичність мислення* – дитина, яка раніше завжди і з усім погоджувалася, починає більше та активніше демонструвати власну думку і позицію, заявляючи про себе, заперечувати та сперечатися;

- *творчий розвиток* – цей вік є більш сприятливим для творчого розвитку – дітям подобається і вдається розв'язувати проблемні ситуації, знаходити схожість та відмінність, виявляти причину і наслідки, аргументувати власну думку, відстоювати та доводити правоту;

- *розвиток чуттєвої сфери* – власні почуття підлітки середнього шкільного віку можуть проявляти бурхливо, тому цей період життя іноді називають періодом кризи, коли можливі надмірна впертість, егоїзм, замкненість, заглиблення в себе та спалахи гніву;

- *бажання самовираження та самореалізації* – дітей середнього шкільного віку цікавлять справи, що надають можливість для активного самовираження та враховують їхні інтереси;

- *висока здатність до наслідування* – у цьому віці підліток здатний наслідувати будь-кого, що може призвести до неправильних, аморальних уявлень та вчинків, тому дорослим необхідно звертати увагу на формування моральних якостей особистості та знайомство підлітків з прикладами позитивних ідеалів [9; 10].

Психічні новоутворення у дітей середнього шкільного віку:

- почуття дорослості, прагнення до самостійності;
- довільна саморегуляція поведінки та діяльності;
- критичність мислення, схильність до рефлексії, формування самоаналізу;

- становлення нового рівня самосвідомості «Я-концепції» [10].

Дослідження внутрішнього світу підлітків [там само] підтверджують, що однією з важливих моральних проблем середнього шкільного віку є *неузгодженість* переконань, моральних ідей та понять зі вчинками, діями та поведінкою. Система оцінювальних суджень та моральних ідеалів є нестійкою. Труднощі життєвого плану, сімейні проблеми, вплив друзів можуть викликати у підлітків проблеми розвитку і становлення. Тому діяльність дорослого оточення дітей середнього шкільного віку – батьків, класного керівника, вчителів та інших близьких дорослих – має бути спрямована на формування морального досвіду і розвиток системи справедливих оцінювальних суджень [9; 10].

Ми вважаємо, що у цьому віці доцільно доносити дітям інформацію про козацтво, тому що вона є генетично обґрунтованою та затребуваною. Пізнавальна діяльність є провідною, але формується новий навчальний мотив – *мотив самоосвіти*, представлений в інтересі до додаткових джерел знань. Тому є сенс проводити пізнавальні, етнокультурні та науково-просвітницькі заходи за козацькою тематикою для освітньо-культурного розвитку, виховання, підвищення загального інтелектуального рівня та ерудиції підлітків щодо *козацької спадщини*, традицій та духовно-культурних надбань козацтва.

Як вже було зазначено у попередніх публікаціях [2; 4; 8], *нематеріальний етнокультурний спадок козацтва* – це шанування родини, повага до старшого, любов до Батьківщини, ідеали лицарської гідності та військового побратимства й товариства, взаємодопомога, віра в Бога, шанування та дотримання православної віри тощо [2; 4; 8]. До нематеріальної спадщини козацтва, що заслуговує до поширення та популяризації також належать: традиції козацтва, його життя та побут; овіяні легендами бойові мистецтва козаків, що гармонійно переросли та трансформувалися у сучасні

види спорту та діяльність з молоддю в етнокультурному ключі; унікальні надбання козацької кухні, що гармонійно влилися в сучасне українське життя [2].

Використовуючи попередні публікації [4; 8; 12; 13], нас зацікавило:

– Як сьогодні діти середнього шкільного віку уявляють козацтво?

– Що вони про нього знають?

Важливо зазначити, що діти середнього шкільного віку теоретично щось та мають знати про козацтво, адже навчальна програма 5 класу містить розділи «Козацька Україна», а програма 8 класу передбачає безпосереднє вивчення козацтва [11].

З метою виявлення у дітей середнього шкільного віку та підлітків 11–14 років загального уявлення про козацтво, вивчення загального бачення козака, ми провели **анкетне опитування «Козак очима дитини середнього шкільного віку»**. Неупереджене опитування наші активісти та члени Київської Академії Козацтва здійснювали серед дітей та онуків друзів, знайомих та родичів, які не мають спеціальної підготовки щодо вищезгаданої тематики. Ми намагалися з'ясувати, як сучасний учень-підліток уявляє козака, його епоху, життєвий устрій, місце феномену козацтва у нашому житті, інтерес до вивчення козацької спадщини. Наводимо текст та результати обробки даних анкети.

Анкета-опитувальник

«Козак очима дитини середнього шкільного віку»

(15 запитань, на «так» – «ні»)

1. Чи чув ти слово «козак»? (так – 98 %, ні – 2 %).
2. Чи знаєш ти щось про Козацьку добу? (так – 71 %, ні – 29 %).
3. Чи викликає в тебе слово «козак» позитивні почуття? (так – 87 %, ні – 13 %).
4. Чи знаєш ти, що козаки були нашої православної віри? (так – 65 %, ні – 35 %).
5. Чи знаєш ти умови вступу до козацького братства? (так – 5 %, ні – 95 %).

6. Чи можеш ти назвати причини виникнення козацтва? (так – 3 %, ні – 97 %).

7. Чи знаєш ти назву Козацької держави? (так – 16 %, ні – 84 %).

8. Чи маєш ти уявлення про побут козаків (що їли, що пили, де жили)? (так – 46 %, ні – 54 %).

9. Чи бачив ти одяг козаків? (так – 95 %, ні – 5 %).

10. Чи бачив ти зброю козаків? (так – 87 %, ні – 13 %).

11. Чи знаєш ти, як називались козацькі човни? (так – 45 %, ні – 55 %).

12. Чи бував ти хоч раз в житті в музеї козацької історії? (так – 15 %, ні – 85 %).

13. Чи хотів би ти більше дізнатись про козаків (на уроках в школі або в інших місцях)? (так – 71 %, ні – 29 %).

14. Чи хотів би ти ходити в козацький гурток – гурток козацьких традицій? (так – 68 %, ні – 32 %).

15. Чи хотів би ти бути козаком, як твої пращури? (так – 38 %, ні – 62 %).

Отримані результати анкетування представлено на рисунках 1, 2, 3, що дає змогу стверджувати: не дивлячись на вивчення певних аспектів історії козацтва, обізнаність дітей середнього шкільного віку щодо козацької спадщини досить помірна. Відповіді на запитання № 1, 2, 9 та 10 свідчать про певний рівень обізнаності про козацтво як таке; а відповіді на запитання № 4, 5, 6, 7, 8 та 11 надають можливість говорити про відсутність належної глибини знань щодо феномену козацтва у підлітків цієї вікової групи. Разом з тим, відповіді на запитання № 13 та 14 дають підставу для оптимізму. Отже, суспільство і батьки недопрацюють у питаннях популяризації козацької спадщини та її використанні, як чинника гармонійного розвитку особистості, адже, як висловився французький вчений та філософ Б. Паскаль, «існує достатньо світла для тих, хто бажає бачити, і достатньо темряви для тих, хто не бажає».

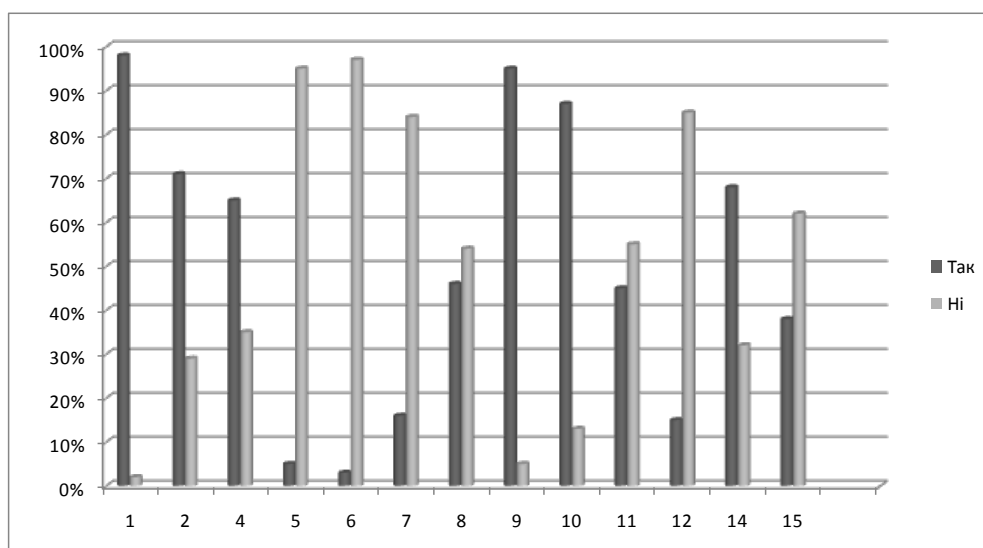

Рис. 1. Результати опитування на тему «Козак очима дитини середнього шкільного віку»

Чи викликає в тебе слово "козак"
позитивні почуття?

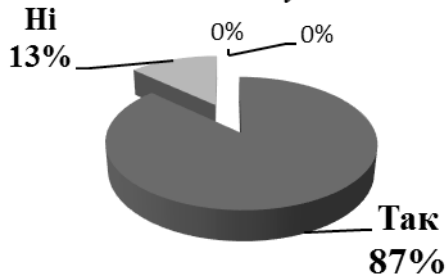

Рис. 2. Результати відповідей на позитивні відчуття

Чи хотів би ти більше дізнатись
про козаків?

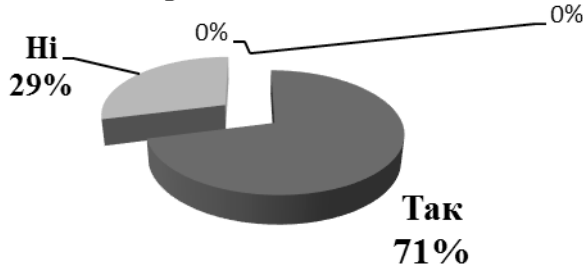

Рис. 3. Результати відповідей на запитання
«Чи бажаєш дізнатися більше про козаків?»

Гармонійною може бути особистість, яка живе, спілкується та адекватно ідентифікується у власному національному етнокультурному просторі. Запорукою гармонійного розвитку є існування та знаходження особистості у сприятливому та генетично комфортно середовищі. Гуртки вивчення козацької спадщини та етнокультурні «Клуби Козацького дозвілля» [7], надають можливість для культурного зростання, відпочинку, комфортного проведення вільного часу, знаходження однодумців – любителів козацької спадщини та прихильників козацького способу життя, звичаїв і традицій. Вони є корисними для гармонійного розвитку підлітків, де козацька спадщина відіграє роль головного чинника гармонійного розвитку. Це мотивує підлітків до отримання знань в рідному етнокультурному середовищі, бажання до гармонійного культурного виховання і розвитку. Для цього необхідно розширювати мережу розповсюдження козацької спадщини у гуртках для дітей шкільного віку та сімейних «Клубах Козацького дозвілля» [7].

Автори висловлюють *щирю вдячність* керівнику та співзасновнику Київської Академії Козацтва, доктору філософії, магістру психології Аллі Леонідівні Волошиній за мудре керівництво, допомогу та величезне натхнення щодо проведення нашого дослідження, а також усім членам та друзям КиАК, які люб'язно погодились взяти участь в анкетуванні та залученні широкого кола респондентів для проведення нашого дослідження.

Використані літературні джерела

1. Історія українського козацтва [текст] / за ред. В. А. Смолій та ін.; авт. кол.: Л. В. Войтович, В. А. Брехуненко, О. Б. Головка, В. М. Горобець, А. О. Гурбик та ін. – Т. 1. – Київ: Києво-Могилян. акад., 2011. – С. 45, 64, 99.

2. *Волошина А. Л.* «Школа Берегині козацького роду» – етнокультурний проект популяризації козацької спадщини [текст] / А. Л. Волошина, Л. Г. Олійник // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 12 (55) грудень. – С. 35–41.

3. *Волошина А. Л.* Козацький просвітницький центр як сучасна модель соціальної допомоги [текст] / А. Л. Волошина, Н. Л. Романчук // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 9 (52) вересень. – С. 14–17.

4. *Сичевська Л. Є.* Козак очима нашого сучасника [текст] / Л. Є. Сичевська, Л. Г. Олійник // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2017. – № 2 (57) лютий. – С. 26–28.

5. *Волошина А. Л.* Козацька Світлиця як осередок науково-популярного знання про козацтво [текст] / А. Л. Волошина, Л. Є. Сичевська, Л. Г. Олійник // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісяч. наук.-метод. журн. – 2016. – № 10 (53) жовтень. – С. 18–22.

6. *Волошина А. Л.* Козацька Світлиця як осередок міжособистісного спілкування в українському етнокультурному просторі [текст] / А. Л. Волошина, Л. Є. Сичевська, Л. Г. Олійник // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісяч. наук.-метод. журн. – 2017. – № 1 (56) січень. – С. 25–33.

7. *Волошина А. Л.* «Клуб Козацького дозвілля» – просвітницький етнокультурний проект Київської Академії Козацтва [текст] / А. Л. Волошина, Л. Є. Сичевська, Л. Г. Олійник // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісяч. наук.-метод. журн. – 2016. – № 11 (54) листопад. – С. 26–29.

8. *Сичевська Л. Є.* Козацька спадщина як етнокультурний фундамент для сучасного виховання обдарованої особистості [текст] / Л. Є. Сичевська, Л. Г. Олійник // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2017. – № 3 (58) березень. – С. 30–33.

9. *Криволап Н. С.* В допомогу класному руководителю [текст] / Н. С. Криволап, Т. Е. Заводова, О. А. Минич. – Минск: Красико-Принт, 2003.

10. *Мухина В. С.* Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учеб. для студ. вузов [текст] / В. С. Мухина. – 7-е изд., стереотип. – М.: Академия, 2002. – 456 с.

11. Навчальні програми з історії для 5–8 класів загальноосвітніх навчальних закладів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rmklib14.blogspot.com/2016/08/Navchalni-programy2016-2017-navchalnyj-rik.html>. – Назва з екрана.

12. *Олійник Л. Г.* Формування у молоді позитивного ставлення до козацтва, козацьких звичаїв та традицій [текст] / Л. Г. Олійник // Освіта та розвиток

обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2017. – № 4 (59) квітень. – С. 31–34.

13. *Волошина А. Л.* Козацька спадщина як чинник гармонійного розвитку особистості [текст] / А. Л. Волошина, Л. Є. Сичевська, Л. Г. Олійник // Педагогічні інновації: збірник наукових праць. – 2017. – квітень. – С. 55–59.

Bibliography

1. Istoriiia ukrainskoho kozatstva [tekst] / za red. V. A. Smolii ta in. ; avt. kol.: L. V. Voitovych, V. A. Brekhunenکو, O. B. Holovko, V. M. Horobets, A. O. Hurbyk ta in. – T. 1. – Kyiv : Kyievo-Mohylian. akad., 2011. – S. 45, 64, 99.

2. *Voloshyna A. L.* «Shkola Berehyni kozatskoho rodu» – etnokulturnyi proekt populiaryzatsii kozatskoi spadshchyny [tekst] / A. L. Voloshyna, L. H. Oliinyk // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti: shchomisiachnyi naukovometodychnyi zhurnal. – 2016. – № 12 (55) hruden. – S. 35–41.

3. *Voloshyna A. L.* Kozatskyi prosvitnytskyi tsentr yak suchasna model sotsialnoi dopomohy [tekst] / A. L. Voloshyna, N. L. Romanchuk // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti: shchomisiachnyi naukovometodychnyi zhurnal. – 2016. – № 9 (52) veresen. – S. 14–17.

4. *Sychevska L. Ye.* Kozak ochyma nashoho suchasnyka [tekst] / L. Ye. Sychevska, L. H. Oliinyk // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti: shchomisiachnyi naukovometodychnyi zhurnal. – 2017. – № 2 (57) liutyi. – S. 26–28.

5. *Voloshyna A. L.* Kozatska Svitlytsia yak osередok naukovopopuliarnoho znannia pro kozatstvo [tekst] / A. L. Voloshyna, L. Ye. Sychevska, L. H. Oliinyk // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti: shchomisiach. nauk.-metod. zhurn. – 2016. – № 10 (53) zhovten. – S. 18–22.

6. *Voloshyna A. L.* Kozatska Svitlytsia yak osередok mizhosobystisnoho spilkuвання v ukrainskomu

etnokulturnomu prostori [tekst] / A. L. Voloshyna, L. Ye. Sychevska, L. H. Oliinyk // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti: shchomisiach. nauk.-metod. zhurn. – 2017. – № 1 (56) sichen. – S. 25–33.

7. *Voloshyna A. L.* «Klub Kozatskoho dozvillia» – prosvitnytskyi etnokulturnyi proekt Kyivskoi Akademii Kozatstva [tekst] / A. L. Voloshyna, L. Ye. Sychevska, L. H. Oliinyk // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti : shchomisiach. nauk.-metod. zhurn. – 2016. – № 11 (54) lystopad. – S. 26–29.

8. *Sychevska L. Ye.* Kozatska spadshchyna yak etnokulturnyi fundament dlia suchasnoho vykhovannia obdarovanoi osobystosti [tekst] / L. Ye. Sychevska, L. H. Oliinyk // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti: shchomisiachnyi naukovometodychnyi zhurnal. – 2017. – № 3 (58) berezen. – S. 30–33.

9. *Kryvolap N. S.* V pomoshch klassnomu rukovodyteliu [tekst] / N. S. Kryvolap, T. E. Zavodova, O. A. Mynych. – Mynsk : Krasnyko-Prynt, 2003.

10. *Mukhyna V. S.* Vozrastnaia psykholohyia: fenomenolohyia razvytyia, detstvo, otrochestvo: ucheb. dlia stud. vuzov [tekst] / V. S. Mukhyna. – 7-e yzd., stereotyp. – M. : Akademyia, 2002. – 456 s.

11. Navchalni prohramy z istorii dlia 5–8 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://rmkbib14.blogspot.com/2016/08/Navchalni-prohramy2016-2017-navchalnyj-rik.html>. – Nazva z ekrana.

12. *Oliinyk L. H.* Formuvannia u molodi pozytyvnoho stavlennia do kozatstva, kozatskykh zvychaiv ta tradytzii [tekst] / L. H. Oliinyk // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti: shchomisiachnyi naukovometodychnyi zhurnal. – 2017. – № 4 (59) kviten. – S. 31–34.

13. *Voloshyna A. L.* Kozatska spadshchyna yak chynnyk harmoniinoho rozvytku osobystosti [tekst] / A. L. Voloshyna, L. Ye. Sychevska, L. H. Oliinyk // Pedahohichni innovatsii: zbirnyk naukovykh prats. – 2017. – kviten. – S. 55–59.